

УДК 323.15:325.454(477.75)

С. О. Катеруша

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕТНО-ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

В пострадянській науковій, політичній та юридичній, в тому числі і в законодавчій, лексиці звично вживається термін “*національні меншини*” [1], до якого в тексті Конституції України доданий ще й термін “*корінні народи*” [2].

Можна погодитись з тлумаченням “*національної меншини*”, як “етнічної спільноти, яка утворилася в результаті відриву частини початкової спільноти (нації, народності) під час зміни кордонів, а також міграції частини населення певної національності в іншу місцевість чи за кордон, де вона й мешкає в національному оточенні у відповідних політичних, географічних, соціальних умовах” [3]. Прийнятне також дещо незвичне для нас тлумачення цього україномовного терміну групою експертів європейських Міністерств закордонних справ та Європейської комісії, які його вживають для означення меншин, “що мають національність відповідної держави” [4].

Згадаймо синонімічний до виразу “*національні меншини*” термін “*етнічні групи*”, як “відокремлені частини всередині народу – росіяни, ..., поляки та ін...” [5], як “певний колектив, що є частиною більшого суспільства, об’єднаний реальним чи гаданим спільним походженням, пам’яттю про спільне історичне минуле і наголошенням у культурі одного або кількох символічних елементів, які вважають характерними ознаками саме цієї народності” [6]. “*Етнічною групою*” вважають також і “будь-яку групу людей, яку можна відрізнити від інших людей на основі об’єктивних культурних критеріїв, і в межах якої в принципі або фактично існує певний розподіл праці та відтворення... В ролі об’єктивних культурних ознак можуть виступати мова або діалект, особливості побуту, звичаї, релігія, раса.” [7].

Можна було би погодитись і з тлумаченням терміну “*корінні народи*”, що використовується, наприклад, в російськомовному перекладі пункту 1 статті 1 Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) № 107 та № 169, в яких “народи в незалежних країнах... розглядаються як *корінні* (курсив наш – С.К.) з огляду на те, що вони є нащадками тих, хто населяв країну чи географічну область, частиною якої є ця країна, в період її завоювання чи колонізації або в період встановлення існуючих державних кордонів та які, незалежно від їх правового положення, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні та політичні інститути” [8]. Проте, україномовний термін “*корінні народи*” видається не зовсім адекватним перекладом англійськомовного терміну “*Indigenous Peoples*” першоджерела. Більш автентичним англійськомовному оригіналу Конвенції МОП видається україномовний термін “*тубільні народи*”, вжитий, наприклад, вже згаданою групою експертів європейських Мініс-

терств закордонних справ та Європейської комісії [9]. Втім є, думається, найбільш змістовно адекватний термін "*автохтонні народи*", який теж використовується в етнологічній лексичній [10].

Таким чином, навіть поверховий аналіз використовуваних законодавцем етно-юридичних термінів "*національні меншини*" та "*корінні народи*" вказує на їх певну науково-термінологічну неоднозначність, а відтак, викликає сумніви в їх юридично-термінологічній оптимальності.

А як, щодо *політичної адекватності* цих термінів і чи варто взагалі користуватися в українській науковій, політичній і юридичній лексичній термінами "*національні меншини*" і "*корінні народи*"?

Розгляньмо тепер ці терміни не тільки з точки зору наукового тлумачення їх змісту, а й з точки зору їх суспільного сприйняття, політичної адекватності і, відповідно, політичної доцільності їх використання. Адже не можна не погодитись з думкою О.О. Рафальського, що "серед проблем, безпосередньо пов'язаних з етнополітикою, особливу вагу мають політико-правові чинники" [11], а "становлення правового простору етнополітики – то один з найсуттєвіших чинників демократизації міжнаціональних відносин" [12].

На переконання лідера Організації кримськотатарського національного руху ("ОКНД") Ереджепа Хайреддінова: "Не приймаю інтеграції корінного народу в якісь суспільства. Ми в Криму і в Україні не національна меншина" [13]. Тому й лунає категорична вимога, наприклад, заступника голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим Ільмі Умеров про "визнання кримськотатарського народу корінним народом Криму" [14].

Врахуймо ж думку професора політичних наук Вашингтонського університету Пола Р. Браса: "Етнічні спільноти – що їх творять та перетворюють еліти у *тих суспільствах, які перебувають у процесі модернізації* (курсив наш – С.К.) чи у постмодерних суспільствах – зазнають драматичних змін. Цей процес включає змагання та конфлікт за політичну владу, за економічні переваги та за соціальне становище еліт, класів і керівних груп, як усередині певних етнічних категорій, так і між ними" [15]. Варто прислухатись і до думок Г.У. Солдатової: "Етнічність по суті своїй *конфронтаційна*. Вона є функцією відносин з іншими етнічними групами, які складаються по принципу опозиції" [16]. А ось думка Н.М. Лебедєвої: "...В нормі в груповій свідомості існує міцний стійкий зв'язок між позитивною етнічною ідентичністю та етнічною толерантністю, зв'язок, що підтверджується тісними кореляціями і є соціально-психологічним законом. В *несприятливих соціально-політичних умовах* (курсив наш – С.К.) цей зв'язок може руйнуватися чи ставати зворотнім, активізуючи механізми психологічного захисту, що проявляється в зростанні негативних гетеростереотипів, етнічної інтолерантності, етноцентризму" [17]. Наскільки ж сприятливі сьогодні в Україні соціально-політичні умови? Відповідь на це запитання не така вже й однозначна. Адже наше суспільство таки перебуває у процесі модернізації...

Таким чином, з етнопсихологічної точки зору терміни "*національна меншина*" та "*корінний народ*" є політично неадекватними термінами.

А як щодо відповіді на питання "*що ж пропонується?*", або в класичному варіанті: "*що робити?*". Думається, відповідь проста і очевидна: слід відмовитися від

потенційно етноконфліктогенної термінології (хай навіть і вживаної в дуже шанованих і авторитетних джерелах). Тим паче, що в світовій науковій лексиці не використовується англословне словосполучення, *"national minority"*, як термін, дослівно перекладений з українського *"національна меншина"* [18].

Думається, Україні варто перейняти етнопсихологічний досвід Африки, в якій *"вислів 'етнічна група' замінив термін 'плем'я",* оскільки останній стали вважати принизливим" [19]. Варто нам врахувати і досвід США, де термін *"ethnics"* десь у період Другої світової війни почали застосовувати як шанобливу назву до євреїв, італійців, ірландців та інших народів, яких вважали меншинами у порівнянні з домінуючою групою, що мала переважно британське походження" [20]. Адже в нашій масовій свідомості, як нам підказують результати проведеного опитування, навряд чи вважається шанобливим термін *"національна меншина"* (в радянській інтерпретації – *"нацмен"*). Нам варто відмовитись і від неоднозначного терміну *"корінний народ"*, знову ж таки на користь терміну *"етнічна група"* чи *"автохтонна етнічна група"*, або ж *"автохтонний народ"*.

Немає сумнівів, що такі термінологічні заміни будуть мати антиконфліктогенний ефект та позитивні етнопсихологічні і, відповідно, позитивні етнополітичні наслідки, сприятимуть зростанню крос-культурної інтегрованості українського суспільства, його подальшому стабільному розвитку в політичній та соціокультурній сферах і більш швидкому згуртуванню поліетнічного населення України в політичну Українську націю, в Український народ – спільноту громадян України незалежно від їх етнічного походження.

Список літератури

1. Закон України "Про національні меншини в Україні" // Етнополітика в Україні. Документи і матеріали. – К.: 1998 – с. 125.
2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. (Далі – Конституція України...), ст. 11.
3. Политологический словарь / Под ред. проф. В.И. Астаховой и проф. Н.И. Панова. – Х.: Гранор, 1997 (Далі – Политологический словарь...), – с. 125.
4. Довідник з прав людини. – К.: Українська правнича фундація, 1995 (Далі "Довідник..."), с. 101.
5. Политологический словарь... - с. 197.
6. *Скемергорн Р.* Етнічність і меншини // Націоналізм: антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000 (Далі "Націоналізм..."), - с. 455.
7. *Брас П.Р.* Етнічні групи і формування етнічної ідентичності // Націоналізм..., - с. 463.
8. Див., напр., Конвенція № 107 о защите и интеграции коренного и другого населения, ведущего племенной и полуплеменной образ жизни, в независимых странах (1957г.) // Международная защита прав и свобод человека. Сборник документов. – М.: Юридическая литература, 1990, - сс. 278-279; а також Конвенція о коренных народах и народах, ведущих племенной образ жизни, в независимых странах (1989г.) № 169 // Информационный бюллетень Фонда исследований и поддержки коренных народов Крыма "Altın Beşik". – Симферополь: 2000 (Далі "Altın Beşik "...), вип. 8, - сс. 80-81.
9. "Довідник..."- сс. 104-105.

10. Див., напр., "Altın Beşik"..., № 8, - с.3.
11. Рафальський О.О. За принципом «етнічної мозаїки» (Конституційно-правові засади етнополітики в Україні) // "Політика і час" № 11-12 2000, с. 72.
12. Там саме, с.74.
13. Див. "Голос Крима" № 25(501) від 20.06.2003, - с.1.
14. Див. "Голос Крима" № 39(515) від 26.06.2003, - с.1.
15. Брис П.Р. Етнічні групи і формування етнічної ідентичності // Націоналізм..., - сс. 466-467.
16. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряжённости // Психология самосознания. – Самара: Бахрах-М, 2000.
17. Лебедева Н.М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. М.: 1998, - с. 35.
18. Див., напр.,: Schaefer R.T. Sociology. - NY.: McGraw-Hill, Inc., 1989; Myers D.G. Social Psychology. – NY.: McGraw-Hill, Inc., 1993; чи, напр., Rethinking Nationalism and Ethnicity: The Struggle for Meaning and Order in Europe. – Oxford: Oxford International Publishers Ltd., 1997.
19. Тонкін Е., Макдоналд М., Чермен М. Історія і етнічність // Націоналізм..., - с. 453.
20. Еріксен Т. Етнічність, раса, клас і нація // Націоналізм..., - с. 458.

Поступило в редакцію 24 сентября 2005 г.